

BİBLİYOGRAFYA :

Miftāhu künūzi's-sünne, "Hinzir" md.; Buhārî, "Büyü", 102, 112, "Zebâ'ih", 28, 29, "Tıb", 57; Müslim, "Hayz", 105, "Müsâkât", 71, "Şayd", 12-16; İbn Mâce, "Tahâret", 38; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 41, "Büyü", 64; Tirmizî, "Tahâret", 52; Nesâî, "Tahâret" 47, "Şayd", 35; *İncilü Barnaba* (trc. Halîl Beg Saâde), Kahire 1325/1907, Fasil XXXII/32-34, ayrıca bk. s. 50; İbnü'l-Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ'* (nşr. ve trc. Abdülkadir Şener), Ankara 1983, s. 91; Cessâs, *Ah-kâmü'l-Kur'an*, I, 124; II, 479; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, I, 10, 48, 49, 246; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 48, 49; XI, 53; XIII, 137; İbnü'l-Arabî, *Ah-kâmü'l-Kur'an*, Kahire 1974, I, 54; Kâsânî, *Bedâ'î'f*, I, 86; V, 35; VII, 147, 167; İbn Rüşd, *Bi-dâyetü'l-müctehid*, Beyrut 1398/1978, II, 126, 128; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, V, 20-21; XI, 132; XIII, 220; XV, 24, 25; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire 1389/1969, I, 46, 47; IV, 282; V, 299; VIII, 618; Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 214-217; II, 568, 569; IX, 2, 32, 230; İbn Cüzey, *Kavânî-nü'l-ahkâmî's-şer'üyye*, Beyrut 1979, s. 46-49; Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, I, 430-436; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir* (Bulak), V, 186-187, 202; İbn Nüceym, *el-Baħr*, VI, 87-88; Şevkânî, *Neylül-evfâr*, I, 178; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muh-târ*, I, 136, 138, 148; IV, 114; Reşid Rızâ, *Tefsîr-rü'l-menâr*, II, 98; VI, 135-136; VIII, 148; IX, 228; Halûk Nurbaki, *Sonsuz Nur*, İstanbul 1960, s. 40; Mahmut Denizkuşları, *Peygamberimiz ve Tıb*, İstanbul 1981, s. 63; Asaf Ataseven, *Domuz Eti*, İstanbul 1984; Ahmed Cevâd, *el-Hinzir beğne mizânî's-şer' ve minzârî'l-ilm*, Beyrut 1407/1987; Hayreddin Karaman, *Günlük Hayatımızda Haramlar ve Helâller*, İstanbul 1979, s. 30-31, 34; Fehmi Yavuz, *Domuz ve Beslenme Sorunlarımız*, Ankara 1984; Ahmed Hüseyin Sakr, "el-Hinzir ve ba'đu esbâbi tah-rîmih", *Mecelletü'l-Müslimi'l-mu'âşır*, VII/25, Kahire 1981, s. 30-57; Maurice H. Farbridge, "Swine", *ERE*, XII, 132-134; F. Viré, "Khinzir", *EI²* (İng.), V, 8-9.

ASAF ATASEVEN — MEHMET ŞENER

DONANMA

Bir devletin deniz kuvvetlerine veya bir amiralliğin komandası altında bulunan savaş gemilerinin bütününe verilen ad (bk. BAHRİYE; GEMİ; KAPTAN-ı DERYÂ; TERSANE).

DONGOLA

(دنگلا)

Kuzey Sudan'da bir şehir.

Nil nehrinin batı yakasında ve 30° 9' doğu boylamı ile 19° 10' kuzey enlemi üzerindedir. Eski kaynaklarda Sudan Nübesi (en-Nübetü's-Südâniyye) denilen ve el-Mehas ile es-Sekkût bölgelerini de içine alan kesimde bulunur. XIX. yüzyılın başlarında kurulmuş olan ve Dongola (Dunkula, Dumkula) el-Urdî adıyla tanınan

bugünkü yeni Dongola, tarihi çok gerilere giden Dongola el-Acüz'un (eski Dongola) 130 km. kadar kuzeyinde yer alır; üçüncü ve dördüncü şelâleler arasında kalan ve kendi adıyla anılan bir alt idarî bölgenin merkezidir. Bölgenin çoğunluğu çöllük olup yüzeyi kum taşlarıyla örtülüdür; sadece Nil nehrinin her iki yakasında sulanabilen bir miktar verimli araziye sahiptir. Tam bir çöl ikliminin hüküm sürdüğü Dongola'da yağmur son derece az yağar. Nehrin kenarlarında hurma ağaçlarıyla çeşitli bitkiler yetişirken daha uzak yerlerde susuzluğa karşı dayanıklı dikenli bitkilere rastlanır. Tarım yapılabilen topraklarda buğday, arpa, nohut, hurma ve çeşitli sebzeler yetiştirilir. Dongola'nın halkı yerli Danaklalar (Dongolalılar) ile Araplar ve yerli olmayan bazı kabile mensuplarından meydana gelir. Çeşitli sulama usulleri kullanılan Danaklalar bölgenin en iyi çiftçileridir; çobanlık ve ticaretle de uğraşırlar. Bölgede yaşayanların hepsi müslümandır.

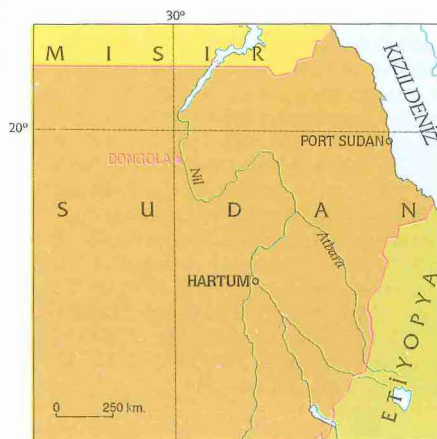
Eski Dongola, Sudan'ın kuzeyinde ege-men olan Hıristiyan Makarra Devleti'nin başşehri idi ve Nil nehrinin doğu kıyısında kurulmuştu. Tarihçiler bu şehrin yeri hakkında farklı enlem ve boylamlar vermektedirler. Hıristiyanlar bölgeye I. yüzyıldan itibaren Mısır'dan gelmeye başlamışlar, özellikle II. yüzyılın sonlarına doğru Romalılar'ın zulmünden kaçarak Sudan Nübesi'ne yerleşip zamanla bağımsız siyasî bir birlik halini almışlardır. Mısır'ın müslümanlar tarafından fethini (651) takip eden yıllarda Amr b. Âs'ın valiliği zamanında Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh kumandasında bir birlik Dongola'-

ya kadar gelerek Makarra Devleti'yle bir muahede imzaladı ve halkını "bakt" adı verilen bir vergiye bağladı. Bakt Antlaşması da denilen bu muahedeye göre Hıristiyan yöneticiler Dongola'da müslümanlar için inşa edilecek olan caminin korunmasını üstlenecekler, namaz kılanları engellemeyecekler ve her yıl Mısır valisine kusuru bulunmayan orta halli 360 köle vereceklerdi. Ayrıca taraflar birbirlerinin topraklarına serbestçe girebilecek, fakat devamlı oturmayacaklar ve müslüman tüccarlar buraya kadar gelerek ticaret yapabileceklerdi. Buna karşılık müslüman Mısırlılar da Nübeliler'e çeşitli ürün ve hediye vermeyi taahhüt ediyorlardı. Bu sebeple yapılan antlaşma siyasî bağlılıktan çok bir bakıma karşılıklı ilişkileri ve ticarî mübadeleyi düzenleyen bir akit sayılabilir. Böylece müslümanlar güney sınırlarını güven altına almış, Sudan Nübesi'ni ticarete açmış ve burada ihtida edecek yerlilerin din hürriyetlerini peşinen koruyarak İslâmîyet'in Dongola'da barış yoluyla yayılmasına ortam sağlamış oluyordular. Fakat buna rağmen bölgede İslâmîyet ancak Osmanlılar'ın Mısır'ı fethinden sonra yayılabildi.

Hıristiyan Nübe ile müslüman Mısır arasındaki ilişkileri düzenleyen bu antlaşma altı asır yürürlükte kaldı. Makarra Kralı David, 671'den (1272-73) itibaren antlaşma hükümlerinden doğan geleneksel bakt vergisini ödemeyi reddettiği ve Mısır topraklarına saldırılarda bulunduğu için Memlük Sultanı I. Baybars'ın harekete geçmesine sebep oldu ve sultanın gönderdiği kuvvetler 674 (1275-76) yılında başşehir Dongola'yı zaptettiler. Kral David tahttan indirilerek yerine, daha önce Mısır'a sığınmış olan yediği Şikenda iktidar mevkine getirildi ve böylece Dongola Memlükler'in hâkimiyetine girmiş oldu. XIV. yüzyılın başında krallık makamına ilk defa Asvan civarında yaşayan Benî Kenz kabilesinden Kenzüddevle adında bir müslüman geçtiyse de (1316) halk Hıristiyan olarak yaşamaya devam etti. Fakat Dongola'daki kiliseden çevrilme camilerin en eskisinin kitabesinde 16 Rebîülevvel 717 (29 Mayıs 1317) tarihinin bulunması, bu hükümdar zamanında şehirde küçük de olsa bir müslüman cemaatin teşekkül ettiğini göstermektedir.

Ortaçağ'da Dongola'nın etrafının surlarla çevrili olduğu, şehirde çok sayıda kilisenin ve büyük evlerle geniş caddelerin bulunduğu bildirilmektedir. İdrîsî

Dongola

(ö. 560/1165) Dongola halkının siyah tenli olduğunu, Nil suyundan içtiğini, deve etiyle beslendiğini, Dongola topraklarında arpa ve hurma yetiştiğini, çevresinde zürafa, fil ve ceylan gibi hayvanların yaşadığını belirtmektedir. Zekeriyâ el-Kazvîni de (ö. 682/1283) Dongola'da iklimin son derece sıcak olduğunu, buna rağmen arpa, buğday, darı, hurma ve üzüm gibi ürünlerin yetiştiğini yazmaktadır.

XV. yüzyılın sonlarında Sudan Nübe-si'nde Func zencilerinin kurduğu küçük bir krallık ortaya çıkarak nüfuzunu Dongola'ya kadar genişletmişse de Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesinden (1517) sonra bu devletin bölgedeki egemenliği son bulmuştur. Daha sonra Dongola'ya çeşitli Arap kabileleriyle bazı Bosnalılar'ın gelerek yerleştikleri bilinmektedir. Buraya gelen müslümanlar yerli kadınlarla evlenerek İslâm dininin bölgeye yayılmasında önemli rol oynamışlar, daha önce İslâmîyet'in tedericen ve çok yavaş girdiği Dongola yöresinde yaşayan halkın tamamının kısa sürede müslüman olmasını sağlamışlardır. Hıristiyan idaresinin son bulmasıyla Dongola bir İslâm şehri halini aldı ve kiliseler camiye dönüştürülürken şehirde birçok da yeni İslâmî eser inşa edildi.

Bölgenin XVI ve XVII. yüzyıllardaki tarihi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bilinen husus, XVII. yüzyılda Dongola'nın Kuzey Sudan'da kurulmuş olan Sennâr Sultanlığı'na bir çeşit cizye ödediği ve bu sultanlığın Dongola'nın iç işlerine müdahale etmediği, ondan akserî bir hizmet istemediği ve yöneticilerin iş başına getirilmesine karşınmadır. Bu yüzyılda güney - kuzey ticaret yolu üzerinde en önemli merkez olan Dongola eğitilmiş at, tütün ve hurma ihraç etmekte ve bölgenin iktisadî hayatında büyük rol oynamaktaydı. Fakat ticarî alanda geniş ve köklü bir şöhrete sahip olmasına rağmen XVII. yüzyılın sonlarına doğru Kuzey Sudan'da kurulan Şayıkıyye Federasyonu'nun hücumları sonunda şehrin ticarî hayatı çöktü ve Mısırlılar'ın idareyi ele almasından önceki yıllarda halkın çoğu Sudan'ın iç bölgelerine göç ederek ülkenin her yerine, özellikle de batı ve güney kısımlarına yayıldı. Dongolalılar gittikleri yerlerde ticarî hayatın en aktif unsuru haline gelmişler, bilhassa köle ve fildişi ticaretinde önemli başarılar elde edip köle ticaretinin yasaklanmasından sonra da yol boyunca nö-

betçilik ve kılavuzluk yapmaya başlamışlardır.

XIX. yüzyılın başlarında Dongola'nın kuzey bölgeleri Mısır'dan kaçan Memlükler'in akınına uğradı. Mehmed Ali Paşa'nın sürgüne gönderdiği bu topluluklar Hulle ve Maraka'ya yerleşerek Şayıkıyye hânedanına ait mülkleri tahrip ettiler. 1820 yılında Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İsmâil Kâmil Paşa Sudan'a düzenlediği sefer sırasında buraları ele geçirdi ve daha önce bölgeye gelip yerleşmiş olan Memlükler'i yerlerinden çıkarak ordusunun konakladığı yerde, Türkçe "ordu" kelimesinden hareketle el-Urdî denilen yeni Dongola şehrini kurdu. İsmâil Paşa Sudan'ı altı idarî bölgeye (müdiriyet) ayırdı ve yeni Dongola bunlardan birinin merkezi oldu. Sudan'ın her türlü meselesiyle ilgilenen İsmâil Paşa, eğitim alanındaki faaliyetler çerçevesinde Dongola'da bazı okulları hizmete açtı. 1886 yılına kadar Mısır'ın, bu tarihten itibaren on yıl da bölgedeki Sudan Mehdî Devleti'nin hâkimiyetinde kalan Dongola, 1896'da Lord Kitchner'in kuvvetleri tarafından zaptedildi. Üç yıl sonra 19 Ocak 1899 tarihinde imzalanan Kahire Antlaşması ile Sudan üzerinde İngiliz-Mısır ortak idaresi kuruldu ve Sudan idarî bakımından on beş müdiriyete bölündü. Dongola 1931 yılında kuzey eyaletiyle birleşinceye kadar bu müdiriyetlerden birinin merkeziydi. Sudan'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra ise (1956) Vâdihalfa ve Berber şehirleriyle birlikte bir idarî bölge oluşturarak kuzey eyaleti bünyesi içinde bu idarî bölgenin merkezi durumuna geldi.

BİBLİYOGRAFYA :

İdrîsî, *Şifâtü'l-Mağrib*, s. 19-20; Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut, ts. (Dârü Sâdir), s. 39; *Géographie d'Aboulféda*, II/1, s. 229-231; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 2160; Muhammed Mihrî, *Sudan Seyahatnâmesi*, İstanbul 1326, s. 308; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, II, 393-394; Dirâr Sâlih Dirâr, *Târîhu's-Sûdânî'l-âdîs*, Beyrut 1968, tür.yer.; Neûm Şukeyr, *Târîhu's-Sûdân*, Beyrut 1981, s. 140, 196; P. M. Holt — M. W. Daly, *A History of the Sudan from the Coming of Islam to the Present Day*, London 1988, s. 9-11, 15-20, 22-24, 47-48, 104-105, 107, 110-111; H. A. Mac Michael, "The Coming of the Arabs to the Sudan", *JCAS*, XI/1, London 1924, s. 75-84; Mustafa M. Mus'ad, "Some New Lights on the Penetration of Islam in the Eastern Sudan", *Mecelletü Külliyyeti'l-Luğatî'l-'Arabîyye ve'l-'ulûmü'l-ictimâ'îyye*, Riyad 1976, VI, 837-845; "Dongola", *EAm.*, IX, 257; C. H. Becker, "Bakt", *IA*, II, 259; E. Graefe, "Dongola", *a.e.*, III, 643-644; P. M. Holt, "Dongola", *El²* (Fr.), II, 630-631; "Dongola", *EBr.*, VII, 584-585.

HAMDUNÂLLAH MUSTAFA HASAN

DOST MUHAMMED

(ö. 1863)

Afganistan'da
Barakzay hânedanının ilk emîri
(1819-1863).

Millî Afgan Devleti'nin kurucusu sayılan Ahmed Şah Dürrânî'nin oğlu Timur Şah devrinde Barakzay ailesinin başına geçen Pâyende Han'ın yirminci oğludur. Küçük yaşta babasını kaybedince Kızılbaş olan annesinin ve iktidardaki Sadozay hânedanından Mahmud Şah'ın veziri olan ağabeyi Fetih Han'ın yanında büyüdü. Mahmud Şah'la kardeşi Şücâülmülk arasındaki iktidar mücadelesi sırasında kendini gösterdi. Şücâülmülk'ün Nimle'de yenilip Hindistan'a kaçmasından sonra başlayan Mahmud Şah'ın ikinci saltanatı devrinde kardeşleriyle birlikte önemli mevkilere getirildi. 1816'da Hüzistan valisi olan Dost Muhammed, Fetih Han'la birlikte o zaman Afganistan sınırları içinde bulunan Keşmir ve Herat'ta çıkan ayaklanmaları bastırdı (1816). Herat valisi bulunan Mahmud Şah'ın kardeşi Firüziddin'in sarayına ve haremine saldırınca Mahmud Şah, Fetih Han'ın ve Dost Muhammed'in aleyhine döndü. Bunun üzerine Dost Muhammed Keşmir'e kaçmak zorunda kaldı. Ağabeyi Fetih Han ise Mahmud Şah'ın oğlu Kâmran tarafından yakalanarak gözlerine mil çekildi ve öldürüldü.

Fetih Han halk tarafından sevilen bir kişi olduğundan bu olay halkı Mahmud Şah'ın aleyhine çevirdi. Dost Muhammed bundan faydalanarak Keşmir'de topladığı ordu ile Kâbil yakınlarında şahın ordusunu mağlûp etti ve Kâbil'i ele geçirip hükümdarlığını ilân etti (1819). Mahmud Şah ve oğlu Kâmran, Sadozaylar'ın kontrolündeki Herat'a kaçarak 1842'ye kadar burada hâkimiyetlerini sürdürdüler. Dost Muhammed, Afganistan toprakları ile Dürrânî ve Galzay kabileleri üzerinde hâkimiyet kurdu. İngilizler'den destek gören Sihler'in sırasıyla Mültan, Keşmir, Dera Gazi Han ve Dera İsmâil Han'ı, 1834'te de Peşâver'i işgallerine engel olamadı. Bu sırada Kandeher'i kuşatan Şücâülmülk'ü yendikten sonra bu şehri kardeşi Kûhendil'e bıraktı. Bu tarihe kadar idareyi göstermelik olarak Sadozay ailesi adına elinde tutan Dost Muhammed "emir" unvanını alarak ülkede Barakzay ailesi dönemini başlattı (1834). Hüzistan, Kunar ve Hazar kabileleri üzerindeki hâkimiyetini pekiştirdi, topraklarını Celâlâbâd, Gazne ve Kun-